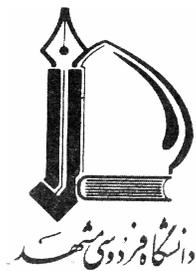

صلاة الاضلاع

دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد

عنوان:

بررسی و توصیف گویش مشهدی

استاد (اهنما):

جناب آقای دکتر محمدرضا پهلوان نژاد

استاد مشاوره:

سرکار خانم دکتر شهلا شریفی

دانشجو:

حسین نجائیان

تابستان ۱۳۹۰

چکیده

هدف از این پایان‌نامه بررسی و توصیف گویش مشهدی می‌باشد. گویش مشهدی که یکی از گویش‌های فارسی دری است، با دارا بودن واژگان اصیل فراوان یکی از گرانبهاترین گنجینه‌های زنده‌ی ادبیات و فارسی اصیل دری است. گردآوری و نگهداشت این گویش و میراث ملی که به تدریج در حال میرایی است، امری ضروری به نظر می‌رسد. پژوهش حاضر که اولین بررسی زبان‌شناختی و نظام‌مند درباره‌ی گویش مشهدی است، نظام آوایی این گویش را که شامل آواشناسی، فرایندهای واجی، ساخت هجا و واحدهای زبرزنجیری می‌شود، تجزیه و تحلیل می‌کند؛ به بررسی ساختواژه‌ی تصریفی و اشتقاقی و ساخت فعل می‌پردازد و در نهایت ساخت جمله و انواع آن (نحو) را در این گویش واکاوی می‌کند. مواد زبانی این پژوهش از طریق مصاحبه، مشاهده و ضبط گفتار گویشوران سالخورده و عموماً کم‌سواد فراهم شده است؛ نگارنده از شم زبانی خویش نیز بهره جسته است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که گویش مشهدی با فارسی معیار تفاوت‌های واژگانی، آوایی و ساختواژی دارد.

کلیدواژه‌ها: گویش مشهدی، فارسی معیار، نظام آوایی، ساختواژه، نحو

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات

۱۲	۱-۱ مقدمه
۱۳	۲-۱- موقعیت جغرافیایی مشهد
۱۵	۳-۱- ویژگی‌های تاریخی مشهد
۱۵	الف) شرح پیدایش مشهد
۱۵	ب) وجه تسمیه مشهد
۱۶	۴-۱- اهمیت شناخت گویش‌ها
۱۶	۵-۱- اهمیت و ضرورت حفظ گویش‌ها
۱۹	۶-۱- اهداف تحقیق
۱۹	۷-۱- سؤالات تحقیق
۲۰	۸-۱- روش تحقیق
۲۰	۹-۱- گویشوران
۲۰	۱۰-۱- نحوه جمع‌آوری پیکره زبانی
۲۱	۱۱-۱- محدودیت تحقیق
۲۱	۱۲-۱- تعریف اصطلاحات کلیدی
۲۲	۱۳-۱- ساختار تحقیق

فصل دوم: مفاهیم نظری و پیشینه تحقیق

۲۴	۱-۲ مقدمه
۲۴	۲-۲ مفاهیم نظری
۲۴	۲-۲-۱- زبان، گونه، گویش و لهجه
۳۰	۲-۲-۲- تعریف گویش معیار
۳۱	۲-۲-۳- رویکردهای گویش‌شناسی
۳۱	۲-۲-۱- گویش‌شناسی سنتی
۳۲	۲-۲-۲- گویش‌شناسی جدید
۳۲	۳-۲- دیرینه‌ی گویش‌شناسی در ایران
۳۴	۴-۲- پیشینه پژوهش‌های صورت گرفته در گویش مشهدی
۳۴	۴-۲-۱- پژوهشها از دیدگاه غیر زبان‌شناختی
۳۵	۴-۲-۲- پژوهشها از دیدگاه زبان‌شناختی

فصل سوم: تجزیه و تحلیل داده‌ها

۴۰	۱-۳- مقدمه
۴۱	بخش اول
۴۱	۱-۳- نظام آوایی
۴۱	۱-۳-۱- توصیف نظام همخوان‌ها
۵۴	۱-۳-۲- توصیف نظام واکه‌ها
۵۷	۱-۳-۱-۲- واکه های مرکب
۵۸	۱-۳-۳- آرایش واج‌ها
۵۸	۱-۳-۱-۳- توزیع همخوانها
۵۹	۱-۳-۲-۳- توزیع واکه‌ها
۶۰	۱-۳-۴- ساخت هجا
۶۱	۱-۳-۵- فرایندهای واجی
۶۲	۱-۳-۵-۱- همگون‌سازی
۶۴	۱-۳-۵-۲- ناهمگونی
۶۵	۱-۳-۵-۳- قلب یا جابجایی
۶۵	۱-۳-۵-۴- خشی شدگی
۶۶	۱-۳-۵-۵- حذف
۶۹	۱-۳-۶-۵- تبدیل (ابدال)
۷۵	۱-۳-۷-۵- درج یا افزایش
۸۱	۱-۳-۸-۵- خیشومی شدگی
۸۱	۱-۳-۹-۵- کشش جبرانی
۸۲	۱-۳-۶-۱- فرایندهای چندگانه
۸۳	۱-۳-۷-۱- فرایندهای آوایی در واژه‌های قرضی
۸۳	۱-۳-۸-۱- واحدهای زبر زنجیری
۸۳	۱-۳-۱-۸- تکیه
۸۸	۱-۳-۲-۸- آهنگ
۹۰	بخش دوم
۹۰	۲-۳- ساختواژه صرفی
۹۰	۲-۳-۱- ساختواژه تصریفی
۹۰	۲-۳-۱-۱- اسم
۹۲	۲-۳-۲- ضمیر
۹۲	۲-۳-۱-۲- ضمائر شخصی

۹۳	۲-۲-۲-۳ ضمائر اشاره
۹۳	۳-۲-۲-۳ ضمائر مشترک
۹۴	۵-۲-۲-۳ ضمائر مبهم
۹۵	۳-۲-۳ صفت
۹۵	۱-۳-۲-۳ صفات بیانی
۹۷	۲-۳-۲-۳ صفات تعجبی
۹۷	۳-۳-۲-۳ صفات اشاره‌ای
۹۷	۴-۳-۲-۳ صفات پرستی
۹۷	۵-۳-۲-۳ صفات مبهم
۹۷	۶-۳-۲-۳ برخی از صفات خاص (واژگانی) این گویش
۹۸	۴-۲-۳ قید
۹۸	۱-۴-۲-۳ قیدهای بانشان
۹۸	۲-۴-۲-۳ قیدهای بی نشان
۹۹	۵-۲-۳ نقش نما
۹۹	۱-۵-۲-۳ حروف اضافه
۹۹	۲-۵-۲-۳ حروف ربط
۱۰۰	۳-۵-۲-۳ حروف نشانه
۱۰۱	۴-۵-۲-۳ حرف تعریف
۱۰۲	۵-۵-۲-۳ حروف ندا
۱۰۲	۶-۲-۳ اصوات
۱۰۳	۷-۲-۳ نام آواها
۱۰۴	۸-۲-۳ فعل
۱۰۴	۱-۸-۲-۳ ساخت مصدر
۱۰۴	۲-۸-۲-۳ ستاک
۱۰۵	۳-۸-۲-۳ فعل‌های با قاعده
۱۰۶	۴-۸-۲-۳ فعل‌های بی قاعده
۱۰۷	۵-۸-۲-۳ ساخت فعل
۱۱۹	۲-۲-۳ ساختواژه اشتقاقی
۱۱۹	۱-۲-۲-۳ انواع واژه از نظر ساخت اشتقاقی
۱۲۱	۲-۲-۲-۳ وندهای اشتقاقی
۱۲۲	۳-۲-۲-۳ اتباع
۱۲۳	بخش سوم
۱۲۳	۳-۳ نحو (ساخت جمله)

۱۲۴		۱-۳-۳- ترتیب اجزای جمله
۱۲۷		۲-۳-۳- انواع جمله
۱۲۷		۱-۲-۳-۳- جمله از نظر وجه
۱۲۸		۲-۲-۳-۳- جمله از نظر فعل
۱۲۸		۳-۲-۳-۳- جمله از نظر مقصود گوینده
۱۲۹		۴-۲-۳-۳- جمله از نظر ساخت
۱۳۰		۵-۲-۳-۳- جمله از نظر استقلال معنا
۱۳۰		۶-۲-۳-۳- جمله مثبت و منفی
۱۳۰		۷-۲-۳-۳- انواع جمله از نظر آهنگ
۱۳۱		۳-۳-۳- تطابق نهاد و فعل از نظر شخص و شمار
۱۳۲		۴-۳-۳- حذف در اجزای جمله
۱۳۳		۵-۳-۳- جای حروف در جمله
۱۳۳		۱-۵-۳-۳- حروف اضافه
۱۳۴		۲-۵-۳-۳- حروف ربط
۱۳۴		۳-۵-۳-۳- حروف نشانه
۱۳۵		۶-۳-۳- انواع گروه
۱۳۵		۱-۶-۳-۳- گروه اسمی
۱۳۷		۲-۶-۳-۳- گروه صفتی
۱۳۷		۳-۶-۳-۳- گروه حرف اضافه‌ای
۱۳۸		۴-۶-۳-۳- گروه فعلی

فصل چهارم: خلاصه و نتیجه

۱۴۲		۱-۴- مقدمه
۱۴۳		۲-۴- نتایج به دست آمده از بررسی نظام آوایی
۱۴۵		۳-۴- نتایج به دست آمده از بررسی ساختواره
۱۴۶		۴-۴- نتایج به دست آمده از بررسی نحو
۱۴۷		۵-۴- پیشنهادات برای بررسی بیشتر
۱۴۸		منابع

نشانه‌های آوایی

الف - همخوان‌ها

خط فارسی	خط آوانویسی
ش	š
ژ	ž
ی	y
خ	x
ح، ه	h
چ	č
ج	ǰ
ر	r
ل	l
م	m
ن	n

خط فارسی	خط آوانویسی
پ	p
ب	b
ت، ط	t
د	d
ک	k
گ	g
ق، غ	q
ع، ء	ʔ
ف	f
و	v
ث، س، ص	s
ز، ذ، ظ، ض	z

ب - واکه‌ها

خط فارسی	خط آوانویسی
آ، آ، آه	æ
آ، ا	a
ا، ا، اِه	e
ای، ی	i
اُ، اُ - و	o
او، - و	u
آی	ay
ای	ey
اُی، - وی	oy

ج. دیگر نشانه‌ها

معادل	نشانه
همخوان	C (consonant)
واکه	V (vowel)
واج نویسی	//
آوانویسی	[]
نگاه کنید به	←
تبدیل می‌شود به	→
تکیه	'
اختیاری، صورتی دیگر	()
تهی	∅
کشش واکه	:
آهنگ خیزان	↗
آهنگ افتان	↘
خیشومی شدگی	˜
تقابل واجی	˘

فصل اول

کلیات

۱-۱ مقدمه

زبان به عنوان پدیده ای انسانی - اجتماعی همواره مورد توجه فلاسفه و دانشمندان بوده است. حاصل این مطالعات به ویژه در سده های اخیر موجب پیدایش رشته ی علمی زبان شناسی شده است؛ به تدریج با گسترش این رشته، شاخه های متعددی در آن به وجود آمده است. گویش شناسی یکی از شاخه های زبان شناسی است که به گردآوری گویش های منطقه ای و بررسی و توصیف علمی آن ها می پردازد.

سرزمین ایران منبعی غنی از گویش های متنوع را در خود جای داده است که شناخت، گردآوری و معرفی آن ها می تواند مواد و منابع عظیمی را برای مطالعات زبان شناسی، مردم شناسی و شناخت هر چه بهتر تاریخ و فرهنگ این مرز و بوم فراهم آورد، به ویژه که تحولات سریع و بی وقفه در دنیای امروز، خرده فرهنگ ها و گویش ها را به سرعت از صحنه خارج می سازد و هر قصور و تعللی در گردآوری گویش ها، زیان جبران ناپذیری به تاریخ و فرهنگ مردم وارد می سازد.

برپایه ملاحظات بالا، بررسی و توصیف زبانشناختی گویش مشهدی که به تدریج رو به خاموشی و زوال گذاشته است، امری ضروری به نظر می رسد. به این منظور در این فصل مطالبی درباره ی موقعیت جغرافیایی، سابقه ی تاریخی و وجه نام گذاری شهر مشهد ارائه می شود. سپس مواردی در زمینه ی اهمیت و ضرورت حفظ

گوش ها و عوامل موثر در نابودی زبانها و گویش ها مطرح خواهد شد و در ادامه به سؤالات تحقیق، شیوه ی گردآوری داده ها و ساختار تحقیق اشاره می گردد.

۲-۱- موقعیت جغرافیایی مشهد

مشهد، مرکز شهرستان مشهد و استان خراسان رضوی با مساحتی در حدود ۲۷۴۷۸ کیلومتر مربع، در شمال شرقی استان و ایران و در فاصله ۹۳۴ کیلومتری تهران واقع شده است. از شمال به شهرستان کلات و از شمال غربی به شهرستان درگز و از غرب به شهرستانهای چناران و نیشابور و از شرق به شهرستانهای سرخس و تربت جام و از جنوب و جنوب غربی به شهرستانهای فریمان و تربت حیدریه محدود می شود.

شهر مشهد در انتهای جنوبی دشت توس واقع شده است و رشته کوه هزارمسجد در شمال شرقی و رشته کوه بینالود در غرب و جنوب غربی آن قرار دارد.

شهرستان مشهد براساس تقسیمات کشوری سال ۱۳۷۵ دارای بخشهای مرکزی، احمدآباد، رضویه، و شهرهای مشهد، ملک آباد، رضویه و دهستانهای تبادکان، توس، کارده، میان ولایت، کنویست، پیوژن، سرجام، آبروان، پائین ولایت، میامی و ۵۵۲ روستا می باشد. براساس آخرین سرشماری جمعیت شهرستان مشهد ۲۲۴۷۹۹۶ نفر بوده است. از این تعداد ۱۸۸۷۴۰۵ نفر (۹۵۷۳۴۵ مرد و ۹۳۰۰۶۰ زن) در شهر مشهد ساکن هستند. مشهد بعد از تهران دومین شهر پرجمعیت ایران است. شهر مشهد در ۳۶ درجه و ۱۷ دقیقه عرض شمالی و ۵۹ درجه و ۳۶ دقیقه و ۴۵ ثانیه طول شرقی واقع شده است و ارتفاع آن از سطح دریا ۹۶۵ متر است. (سیدی، ۱۳۸۷: ۴۱)

۱-۳- ویژگی‌های تاریخی مشهد

الف) شرح پیدایش

مهمترین عاملی که در طول تاریخ در شکل گرفتن محل سکونت کنونی مشهد مؤثر بوده است موقعیت طبیعی حوضه کشف رود و رودخانه اترک می‌باشد. با در نظر گرفتن این عامل به عنوان امری نسبتاً ثابت برای جذب جمعیت، می‌توان تأثیر عوامل تاریخی، سیاسی، اجتماعی و مذهبی را در دوره‌های مختلف بررسی نمود. حوضه رودخانه کشف رود در تمام دوره اسلامی و حتی در دوره پیش از اسلام از مراکز عمده سکونت در خراسان بوده است. در دوره اسلامی مهمترین و پرجمعیت‌ترین سکونتگاه حوضه کشف رود ولایت توس بوده که مرکز آن شهر تابران بوده است. به مرور زمان از اهمیت شهرهای تابران و نیشابور کاسته و آبادیهای جدیدی به اسامی نوغان و سناباد رشد نمودند.

نوغان (نوگان) در قرون اولیه اسلامی (اول تا سوم) مهمترین شهر ولایت توس و مرکز آن بوده است؛ در نتیجه اگر ولایت توس در دوره پیش از اسلام شهری مرکزی داشته، باید همین نوغان بوده باشد. شهر توس کنونی که از سده‌ی چهارم به جای نوغان مرکز ولایت توس و در قرون بعد مشهور به «شهر توس» شده نامش در اصل «تابران» یا «طابران» بوده است. مطالعات باستان‌شناسی معاصر نشان داده است که این شهر قطعاً شهری اسلامی بوده و متعلق به عهد باستان نیست (سیدی، ۱۳۸۳: ۳۰).

ب) وجه تسمیه مشهد

شهر مشهد با این نام از زمان شهادت حضرت رضا (ع)، هشتمین امام مذهب تشیع در آغاز سال ۲۰۳ هجری قمری (۸۱۸ م) با عنوان «مشهدالرضا» ولادت یافته است (سیدی، ۱۳۸۷: ۶). وجود حرم مطهر حضرت رضا (ع) سبب شده است تا از همه شهرهای بزرگ و کوچک خراسان پیشین و ایران کنونی، همچنین از اقوام و پیروان مذاهب مختلف کشور گروه‌هایی روی سوی این

شهر آورند و در محله‌ای سکونت ورزند و سبب تنوع قومی - فرهنگی آن گردند که خود ویژگی مهم دیگری برای شهر مشهد شده است.

بی‌شک وجود مضجع مبارک امام رضا (ع) در قلب این شهر با حدود ۱۲ میلیون زائر سالانه، اصلی‌ترین و مهمترین ویژگی تاریخی - فرهنگی این شهر مقدس را رقم زده است.

۴-۱- اهمیت شناخت گویش‌ها

یارمحمدی و دیگران (۱۳۸۲) می‌نویسند: «در سالهای اخیر موضوع شناخت زبانها و گویشها، به عنوان بخشی از میراث فرهنگی بشر، از طرف زبان‌شناسان و همچنین سازمان یونسکو مسئله‌ای جدی تلقی شده است».

زبانها و گویشها به عنوان یکی از عناصر عمده‌ی فرهنگها، از سرمایه‌های انسانی محسوب می‌شوند و در شرایطی که شاهد نابودی سریع این سرمایه‌های ملی و انسانی هستیم و حفظ و نگهداری آنها نیز میسر نیست، لازم است که با ثبت و ضبط ویژگی‌های آنها، موجبات جلوگیری از محو کامل این میراث‌های فرهنگی را فراهم آوریم. علاوه بر آن، زبان یا گویش پدیده‌ای است که با انسان و حیات او کاملاً مرتبط است، به طوری که شناخت علمی و توصیف آن - مانند شناخت هر پدیده و واقعیت دیگری - به شناخت انسان و جهان کمک می‌کند.

علاوه بر آن گویش‌های محلی گنجینه‌های ارزشمندی از واژه‌ها و اصطلاحات هستند که هم باعث غنای زبان و گویش معیار می‌شوند و هم در شناسایی گذشته‌ی زبان و سیر تحولات آن محققان را یاری خواهند کرد.

۵-۱- اهمیت و ضرورت حفظ گویش

با نگاهی به وضعیت موجود پیرامون خود، درمی‌یابیم که فرایند جهانی شدن^۱ در دنیای امروز، که عصر اطلاعات و ارتباطات است و قرار گرفتن در مسیر پدیده‌ای به نام دهکده جهانی، باعث

1 - Globalization

شده که انسانها، همه به سوی داشتن فرهنگی یکسان پیش بروند، مردم زمانه روگردان از هرگونه تبعیض و تفاوت، هراسان از هر نوع تشخیص و تمایز، با شتاب هرچه تمامتر به سوی یکسانی و یکنواختی رانده می‌شوند. به طوری که می‌بینیم خوراک، پوشاک، طرز تفکر، عادات، رسوم و... جوامع مختلف تقریباً همسان گشته است.

این همسانی، تنوع فکر و اندیشه را از بین می‌برد. با عنایت به ارتباط تنگاتنگ مقولات «زبان» و «فرهنگ» طبیعی است که هرچه در این مسیر، از تنوع فرهنگی کاسته شود، تنوع زبانی و گویشی نیز در معرض خطر خواهد بود؛ اما چون این روند تدریجی است کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد.

شاید بتوان فقدان تنوع زبانی را، از دست دادن تنوع در تفکر تعبیر کرد، زیرا هر زبان نگرشی متفاوت به هستی دارد و ابزاری منحصر به فرد برای تجزیه و تحلیل دنیا با استفاده از معارف و ارزشهای یک جامعه گفتاری است. به همین دلیل، فقدان یک زبان یا گویش به مثابه بسته شدن پنجره‌ای به سوی ذهن بشری است. از سویی، مرگ هر زبان یا گویش، زبانی مضاعف برای علم زبان‌شناسی و اهل فن محسوب می‌شود. وقتی زبانی می‌میرد زبان‌شناسان، جامعه‌شناسان، مردم‌شناسان و ادیبان در واقع منابع‌های غنی سندهای مربوط به کارشان را از دست می‌دهند (ناصر، ۱۳۸۳: ۱۱۲). بنا بر قول نجاتی (۱۳۸۰: ۱۸)، مطالعات اخیر نشان می‌دهد که در حال حاضر هر دو هفته یک زبان در سطح جهان می‌میرد. این زبان‌ها، که عمدتاً به مناطق دور افتاده تعلق دارند و یا زیر سیطره ی یک زبان و فرهنگ غالب می‌باشند، تحت تاثیر فناوری‌های نوین و عصر مدرنیته، به ویژه روند پر شتاب جهانی شدن و همسان‌سازی فرهنگی، دچار تحول یا نابودی می‌شوند.

فیشرمن^۱ (۱۹۷۲: ۶۵) معتقد است: «تلاش‌هایی که برای حفظ زبان‌ها انجام می‌شود بسیار معقول و منطقی است، زیرا زبان‌ها یا در خدمت منافع ملی هستند یا در خدمت منافع

2 - J.A. Fishman

گروه‌هایی که در ضدیت با منافع ملی نیستند یا اینکه این زبان‌ها توانایی و کارایی زبان غالب را به طور چشمگیر افزایش می‌دهند».

بنابراین در فراسوی جهانی شدن، پاسداری و حفظ زبانها و گویشهای به مخاطره افتاده یک ضرورت است؛ چرا که کمرنگ شدن یک لهجه و گویش به معنی فراموش شدن هویت یک ملت است.

یار محمدی (۱۳۷۵: ۳۰) معتقد است: «هدف اصلی مطالعه‌ی زبان‌ها و گویش‌ها پی بردن به رمز و راز تفکر آدمی و شناخت بهتر انسان اجتماعی و جلوگیری از نابودی کامل فرآورده‌های فکری و فرهنگی جامعه‌ی بشری است».

در دهه‌های اخیر گویش مشهدی چنان مورد بی‌مهری قرار گرفته که گزافه نیست بگوئیم این گویش رو به نابودی گزارده است. این گویش که یکی از مؤثرترین گویشها در فارسی دری و خاستگاه ادبیات اصیل شاعرانی همچون رودکی، فردوسی، عطار، خیام و .. می‌باشد، در شرف زوال و خاموشی است.

با توجه به اینکه گویش مشهدی گرانباترین گنجینه‌ی زنده‌ی ادبیات و فارسی اصیل دری است و در این گویش لغات اصیل فارسی موج می‌زند، ادبیات کلاسیک و اشعار کهن ما، برای خراسانی‌ها و مشهدی‌ها قابل فهم‌تر و ملموس‌تر است؛ این در حالیست که فهم همین اشعار برای مردم سایر نقاط کشور گاه نیاز به ترجمه‌ی لغات بسیاری دارد.

حال حفظ و نگهداری این گویش که بخش عمده‌ای از فرهنگ و هویت تاریخی خراسان و مشهد را تشکیل داده ضروری به نظر می‌رسد. اما رفته‌رفته موج منفی‌ای در بیان این گویش به وجود آمده تا جائیکه گاهی با احساس شرم همراه است.

امروزه دیگر کاربرد عبارات و واژگان مشهدی، بازخوردهای متفاوتی را به ویژه در میان نسل جوان در پی دارد؛ به گونه‌ای که حتی برخی آن را با نمادهای عصر مدرنیته نیز در تضاد می‌دانند.

۱-۶- اهداف تحقیق

از آنجا که زبان و گویش هر قوم آینه تمام نمای فرهنگ و هویت آن قوم به شمار می‌رود و هر گویش بخشی از میراث بشری است و به گفته‌ی هومبولت به نقل از روبینز (۱۳۷۰: ۳۷۳)، «گفتار و سخن هر ملتی، روح آن ملت است و روح آن ملت گفتار و سخن آن است» و با توجه به این که تا کنون پژوهش و بررسی زبانی منسجم، جامع و مستقلی در خصوص گویش مشهد انجام نشده بررسی علمی آن مطابق با شیوه‌های زبان‌شناختی با اهداف زیر مد نظر بوده است.

الف) به علت استفاده روزافزون از وسایل ارتباط جمعی، گسترش آموزش و پرورش و تأثیر و نفوذ زبان فارسی معیار، گویشوران مشهدی به تدریج واژه‌های فارسی معیار را جانشین واژه‌های گویش خود می‌کنند به طوری که کودکان و جوانان در کاربرد واژگان با والدین خود تفاوت دارند و روز به روز نسبت به گویش خود بیگانه‌تر می‌شوند. بنابراین مطالعه‌ی زبان‌شناختی این گویش و تلاش در جهت ثبت و تدوین قواعد حاکم بر آن می‌تواند، پس از نابودی احتمالی گویش، منبعی برای شناخت آن در اختیار گذارد.

ب) به دلیل این که گویش مشهدی یکی از گویشهای فارسی دری است می‌توان واژه‌های آن را در اختیار بخش واژه‌گزینی فرهنگستان قرار داد. همچنین گردآوری و توصیف علمی این گویش می‌تواند در شناخت محیط و روند تغییرات گذشته‌ی زبانی و بازسازی زبان‌های کهن ایرانی مؤثر باشد، برخی مشکلات زبانی را حل کند و گره‌گشای پژوهش‌های زبانی آینده باشد.

ج) دستاوردهای این پژوهش می‌تواند به غنی‌تر شدن اطلس گویشهای ایرانی کمک کند.

۱-۷- سؤالات تحقیق

متناسب با اهداف تحقیق، سؤال‌های زیر مطرح می‌شود:

۱- نظام واجی گویش مشهدی دارای چند واج می‌باشد و مختصات آوایی این واج‌ها کدام‌اند؟

۲- چه فرایندهای آوایی (واجی) در گویش مشهدی یافت می‌شود؟

۳- الگوهای ساخت هجا در گویش مشهدی کدام اند؟

۴- عناصر زبرنجیری (تکیه و آهنگ) در این گویش چه رفتاری دارند؟

۵- قواعد ساخت واژه و صرف افعال در زمان های دستوری مختلف در گویش مشهدی

چگونه است؟

۶- الگوی آرایش سازه‌ای جمله در این گویش کدام است؟

۸-۱- روش تحقیق

به دلیل حضور در محلات قدیمی مشهد و استفاده از دستگاه ضبط صوت برای ثبت مصاحبه‌ها و داده‌های گویشی، این تحقیق عمدتاً به روش میدانی انجام پذیرفته است.

۹-۱- گویشوران

در این بررسی تعداد پانزده نفر گویشور مرد عموماً بی‌سواد یا کم‌سواد و سالخورده (بالتر از ۵۵ سال)، تک‌زبان و با طبقه اجتماعی متوسط و پائین که از کودکی ساکن محلات قدیمی و اصیل مشهد خصوصاً نوغان بودند، انتخاب شدند. نگارنده که خود نیز گویشور بومی مشهد است، از ششم زبانی خویش در انجام پژوهش بهره جسته است.

۱۰-۱- نحوه جمع‌آوری پیکره زبانی

پیکره زبانی مورد مطالعه در این پایان‌نامه براساس "پرسشنامه ویژه گردآوری گویشها" که از سوی ایران کلباسی ارائه شده، جمع‌آوری گردید.

موارد مطرح شده در این پرسشنامه شامل فهرستی از واژگان مختلف، انواع ضمائر، مصدرها، صرف حالت‌های مختلف افعال، جملات متفاوت و در نهایت بیان داستان یا شعری آزاد می‌باشد.

تک‌تک موارد موجود در این پرسشنامه، برای گویشوران خوانده شد و گویشور معادل آن را به گویش مشهدی بیان کرد. برای بخش پایانی پرسشنامه هم از گویشور خواسته شد، داستان یا

رویدادی را تعریف کند یا شعری را بخواند. سپس تمام این موارد نوشته یا ضبط و سپس آوانویسی شدند. این برگردانها پس از آوانویسی از نظر آوایی، واژگانی و دستوری مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته، تقطیع واژگانی شده و از نظر ویژگی‌های زبانی دسته‌بندی گردیده است.

۱-۱- محدودیت تحقیق

در بیان محدودیت تحقیق می‌توان به عدم همکاری گویشوران در گردآوری داده‌ها و ثبت و ضبط صدای آنها، اشاره کرد.

۱-۲- تعریف اصطلاحات کلیدی

زبان: نظامی که به کمک تعداد محدودی قواعد آوایی، دستوری، معنایی و تعداد محدودی واژه بتواند از طریق دستگاه گفتار آدمی بی‌نهایت جمله بسازد و از این طریق بین افراد جامعه ارتباط برقرار کند، «زبان» نامیده می‌شود (کلباسی، ۱۳۸۸: ۱).

گویش (**dialect**): دو گونه زبانی که سخن‌گویان آن دو فهم متقابل^۱ دارند اما در عین حال بین آن دو گونه، تفاوت‌های آوایی، واژگانی و یا دستوری مشاهده می‌شود. (دبیر مقدم، ۱۳۸۷: ۱۲۰)

لهجه (**accent**): شکلی از زبان که از نظر تلفظی - و نه واژگانی و دستوری - متفاوت و متمایز است.

زبان معیار: به زبانی که در بین افراد یک جامعه اعتبار فرهنگی، اجتماعی و علمی بیشتری داشته باشد، «معیار» یا «استاندارد» گفته می‌شود (کلباسی، ۱۳۸۸: ۴).

ساختواژه: به چگونگی شکل‌گیری واژه‌ها و شرکت جستن آنها در ساخت‌های واژگانی بزرگتر نحو می‌گویند.

نحو: بخشی از دستور که به ساخت گروه^۲ و جمله در زبان می‌پردازد.

1 - mutual intelligibility

2 - phrase